

Славко Мијушковић

ЊЕГОШ И БОКА

Већ од дванаесте године живота великог пјесника датирају његове везе са Божком и Бокелџима, везе које су биле увијек прионе, обострано срдачне и братске.

Да би му пружио нешто веће образовање од оног што су му могли дати цетињски калуђери, митрополит Петар I Петровић Његош упутио је младог Рада, свог синовца, средином 1825. године на школовање код топљанског пароха Јосифа Троповића. Ово школовање је трајало свега годину и по,¹ јер је необично талентованом Његошу то вријеме било довољно да савлада све оно што му је могао пружити учитељ Троповић, који је иначе био „оскудан у учености, пошто васпитање које је добио у манастиру није било него површно“, како тврди которски срески начелник Паитони у свом извјештају од 4. јула 1822, упућеном далматинском намјеснику Томашвићу.² Али, с друге стране, овај Његошев васпитач „у погледу морала ужива добар глас; у политичким приликама био је доста обазрив; одан је владици црногорском“, како стоји у истом извјештају.

За вријеме боравка у Топлој Његош је самоиницијативно, сигурно и кријући од свог учитеља, добављао свјетовне књиге, јер га једностраност црквеног образовања није задовољавала. Тако се он већ у Топлој почео одушевљавати лијепом књижевношћу, па му је његов каснији учитељ, пјесник Симе Милутиновић, лако и успјешно могао одржавати своје „литерарне лекције“ и за кратко вријеме створити од њега фанатичног поклоника „царства поезије“, какав је, уосталом, више него иједан друти српски пјесник био и Милутиновић. Док је Његош своју захвалност према пјеснику-учитељу, поред осталог, изразио и пјесмом „Спровод праху Симе Милутиновића“, дотле није заборавио ни свој дуг према свом бокелџском васпитачу. Он је 8. децембра 1833, на повратку из Русије, специјално отишао у манастир Савину »in memoria delle attenzioni ricevute allorché alcuni anni addietro

¹ Ристо Ј. Драгићевић, Чланци о Његошу, Цетиње 1949, стр. 47.

² Љубо Влачић, Учитељ Његошев Јосиф Мршић—Троповић, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, књ. XVII, св. 2, стр. 248.

si trovava colà in educazione», како тврди которски окружни комесар Ивачић у свом извјештају Намјесништву у Задру од 12. децембра 1833. године.³

Још за вријеме учења у Топлој Његош је међу Бокелџима из херцегновске средине стекао више искрених младих пријатеља. Једног од њих је, одлазећи из Топле, био повео са собом на Цетиње, где га је задржао два мјесеца. То је био Петар Достинић, касније народни учитељ у Херцег-Новом, који је скупа са Његошем учио код Троповића. О томе како су млади Раде и Петар I примили овог Бокелџа, остао нам је запис из пера самог Достинића: „... ја, писатељ, јесам с истијем на Цетиње пошао, и тамо два мјесеца на Цетиње проводио; јесам красно примљен био и с истијем мојијем бившијем другом Радом јесам вријеме проводио, а то јест на Његуше и кроз многа села кроз Црну Пору, које је нас проводио бивши његов свештеник, Јосиф Бућин. На Његушима јесам пребивао дана 15 код дичније фамилије Петровића. Такођер јесмо били у Њеклиће на дан светог Пророка Илије; и ту је било множество народа; свету божествену службу служио је вриједни блаженопочивши отац Никола Малановић, и код истога отца Николе јесам три дана проводио. Такођер јесмо три дана проводили на Кућишта, код вриједнога старца блаженопочившег оца Петра Калуђеровића. И после мог повратка у Ерцег Нови, у моје отечество, би ми даровано од светог архиепископа Петра цекина дванаест аустринскијех, то јест говорећи ми: „ово ти је, моја душо, дарак за љубав што си се лијепо гледао и љубио с мојијем синовцем Радом“, а педесет цекинах аустринскијех било је послато ујаку Јосифу (Троповићу), говорећи му: „а ове педесет предај твоме ујаку за воспитаније и за науку коју је положио около мојега синовца Рада“.⁴

Поред Достинића, Његош је и са осталим својим првим пријатељима Бокелџима одржавао сталне и срдчане везе, нарочито са члановима породица Гопчевић и Гојковић из херцегновског краја. Такве везе он ће одржавати и са касније стеченим пријатељствима међу Бокелџима. О томе, поред осталог, свједоче и његова писма, и његове посланице, и његове пјесме.

Откад је наслиједио свог стрица Петра I, Његош је настојао да нарочито продуби оне везе и пријатељства са Бокелџима које је био створио његов претходник нарочито за вријеме краткотрајног заједничког живота Црне Горе и Боке 1813. и 1814. године. Ове везе и ова пријатељства нијесу имала само платонски карак-

³ Исписи из Државног архива у Задру за 1833. годину. Пронашао, исписао, исписе упоредио са оригиналом Јевто Миловић. Историјски институт СР Црне Горе. На овај докуменат ми је указао Милош Милошевић, на чему му и овдје захваљујем.

⁴ Др Михаило Вукчевић, Из једног писма Његошевог школског друга, Записи за 1929. годину, књ. IV, стр. 243.

тер; у њима ми назиремо обостране тежње Његоша и Бокелја за што тјешњу међусобну сурадњу у циљу остваривања, у даном тренутку, увијек активне тежње Бокелја за ослобођењем од туђинских господара, за које су се тежње још 1813. године, заједно са Црногорцима, храбро борили, и били постигли, иако за кратко вријеме, жељено ослобођење и уједињење са Црном Гором.

Као и у Петру I, Бокелји су и у његовом наслједнику гледали личносно која ће, нарочито ослањајући се на Русију, бити способна да их једног дана ослободи и трајно уједини с браћом Црногорцима. Дакле, у разлозима љубави и привржености Бокелја према Њепощу, поред вјерског и братског елемента, видимо и елементе националног и ослободилачког карактера. Овако засновани међусобни односи Бокелја и Његоша забрињавали су тадашње аустријске власти у Боки, које су настојале да им се свим могућностима супротстављају, укључујући ту чак и повремену забрану Њепощу чинодејствовања у бокелјским црквама. Те власти су будно пазиле на Његошева кретања кроз Боку и тиме указивале својим бокелјским поданицима да нерадо гледају на њихове везе са црногорским владиком. Али и поред тога Његош је врло често долазио у директни контакт са многим истакнутим Бокелјима, било приликом одласка ових на Цетиње, било приликом честих његових боравака у Боки, или пропутовања кроз њу.

Да би традиционалне везе Бокелја са црногорском владичанском столицом ослабила у самом почетку Његошеве владавине, Аустрија је одмах послје смрти Петра I предузела мјере да отме Њепощу манастире у Стањевићима и Мајинама, „који се налазе на аустријском земљишту и којима је досад располагао митрополит Петар I“,⁵ сматрајући опортуним да младом и полетном владару Црне Горе одузме два упоришта у Боки, која су у прошлости знатно доприносила јачању црногорско-бокелјских веза.

Аустријске власти у Боки је нарочито забрињавало то што је Његош, иако православни владика, подједнако био вољан и цијењен и од Бокелја католика. Москва је баш и овај однос бокелјских католика према њему унеколико утицао на његову ширу вјерску толеранцију. За вријеме Његошевих задржавања у пролазу, љетовања и лијечења у Боки, подједнако га видимо у православним и у католичким кућама: Лумбардића, Липовца и других у Копору, Ивановића и Радоничића у Добрути, Баловића и Ђурановића у Перасту, Луковића у Прчању. У традицији ових породица и данас су свјежа сјећања на великог пјесника. У неким од њих још увијек се чувају предмети којима се Његош служио, као и његове слике и поједини примјерци издања његових дјела, које је он домаћинима поклањао. У овим и у другим бокелјским кућама Његош је по потреби, а она му је била честа, мо-

⁵ Ј. Миловић, Покушај Аустрије да отме Његошу Подмајине и Стањевиће, Историјски записи, књ. VII, стр. 311.

гао увијек позајмити и новаца. У кућама трговаца и бродовласника Сбутега и Миљина из Прчања и данас се чувају рачунске књиге из којих се виде Његошеве позајмице на износе од по сто, петсто и хиљаду форинти.⁶ На повратку из Русије Његош је код Шпира Сбутега позајмио хиљаду сребрних форинти за поправку манастира у Подмајинама.⁷

Иако су нам највише података о Његошу од свих његових бокелџких пријатеља сачували књижевници Вук Врчевић и Вук Поповић у својој богатој преписци, нарочито са Вуком Караџићем, ипак нам је и од његових веза са осталим Бокелџима остало неколико врло занимљивих и значајних детаља.

Везе и пријатељство Његоша са добротском породицом Ивановић крунисао је сам пјесник у два своја поетска састава. У вези са првом посјетом Његоша кући Ивановића настала је његова пјесма „Србин Србима на части захваљује“. До Његошеве посјете Ивановићима дошло је на тај начин што је он на путу за Русију, камо је средином јуна 1833. године ишао ради посвећења за владику, бораваћи неколико дана у Котору у кући Лумбардића, добио позив од браће конта⁸ Мата и Јоза Ивановића, који су се са многим другим истакнутим Бокелџима били окупили у Лумбардићевом дому, исто онако као што су се и раније у овом истом дому окупљали око митрополита Петра I.⁹ Народни дух који је прожимао све око њега — како у кући Лумбардића, тако и у кући Ивановића — окупљене Бокелџе, иако аустријске поданике, инспирисао је пјесника на стварање карактеристичних стихова.*

Како се Његош, последије гостовања код Лумбардића, осјећао у кући Ивановића и каквим пријатељима је сматрао ове утледне бокелџке католике, најбоље говоре његови стихови, који у истој пјесми слиједи оне који садрже упорно наговарање браће Ивановић да он и његова пратња продуже боравак у њиховој кући.**

⁶ Нико Луковић, Петар II Петровић—Његош и Прчањ, XI годишњак Поморског музеја — Котор, стр. 8.

⁷ Исто.

⁸ Ивановићи су имали млетачко племство.

⁹ Државни архив у Котору (ДАК) — О., бр. 210.

* Како одох из слободних горах,
мишљах у њих Српство оставити,
а међ' туђим уљести народом,
ком обичај ни језика не знам:
вјера друга, царство, миса друга;
мишљах презрен ка и крвник бити
ради вјере — свијета неслоге.
Но ја сасвим другојаче наћем:
бих дочекан у Котору красно
у српскојзи кући Лумбардића...

** Бисмо, конти, божја ви је вјера,
за нећељу, мање ни сахата!
Ко би бжежа од оваквог добра

Његош је посветио и свој први већи спјев „Глас каменштака“, који ће касније проширити и објавити под насловом „Свободијада“, поменутиим Мату и Јозу Ивановићима. Ево шта Његош каже у овој посвети: „Племенитој и много поштованој господи Мату и Јозу Ивановићима. . . Које бих боље и са већим задовољством могао да је посветим него вама, поштована моја браћо, не из друге намјере него из истинског, искреног и срдачног осјећања, из благодарности коју дугујем вашем доброчинству и добром држању, којима сте, не у једној, него у многобројним приликама обилато помогли вашим и мојим оскудним и потлаченим земљацима. Једино у тој сврси одлучио сам да вам посветим ову пјесму, у увјерењу да ћете је, заједно са свим пријатељима српског народа, примити с оном истом срдачношћу која ме је побудила да је испјевам у част вашег и мога народа“. Ова посвета је датирана: „На Цетинју, 9. маја 1833. године“, ¹⁰ дакле она је уследила прије Његошеве посјете кући Ивановића. Она је по односе Његоша и Бокеља необично значајна јер се из ње јасно назиру обостране тежње у односу на „потлачене земљаке“.

Стилизација торње посвете није се могла свидјети аустријским цензорима, који су приликом цензурисања овог дјела — које је Његош на проласку кроз Беч, почетком јула 1833, скупа са Вуком Караџићем, био предао ради штампања бечком штампару Алојзу Шлеглу — били дали негативно мишљење, изузев Јернеја Копитара који се био повољно изразио; али његова цензорска компетенција била је сигурно само литерарног карактера. Остале цензорске инстанце, задужене више политичком страном дјела, казале су: „не“. Један од цензора (Schaller) у вези са штампањем овог Његошевог дјела поднио је 23. новембра 1833. год. сљедећи извјештај: „... не оклијевам изразити своје негативно мишљење обзиром и на посвету неким поданицима Њ. В. цара и краља дјела које садржи горенаведене ствари“. (... non esito di spiegarvi per la negativa, vista pure la dedicazione fatta dell'opera, che contiene le sopracennate cose, ad alcuni sudditi di S. M. I. R.)¹¹

и од таквог братског пријатељства?

Ал' нам прост'те, јер немамо када:

брод нас чека, а вјетар је за нас.

Онђена се братски изгрлимо,

готово се с плачем раздвојимо.

Ми к својему намјерену путу,

с пријатељ'ма растасмо се т'јелом,

али душом никуда ни довијек.

О, ви Срби, свуд ли српствујете,

Дужност чојства праву испуњате!

Српствуј ћелом, вјеруј што вјерујеш:

лактом вјере глупост чојка мјери,

а озбиљност ћелом и врлином!

¹⁰ П. П. Петровић, Цјелокупна дјела, Београд, 1951, I, стр. 235.

¹¹ Петар Колендић, Његошев „Глас каменштака“ у талијанском преводу Петра Сентића, Споменик САН ХСIV, стр. 5, 6 и 13.

С обзиром на овакав став аустројских власти према једном Његошевом литерарном дјелу, не изненађују нас ни мјере које су аустројске власти у Боки биле предузеле приликом његовог повратка из Русије, децембра исте године. Од доласка у луку Росе, на улазу у Боку, 8. децембра, па до испраћаја из Котора, 11. истог мјесеца, Његош је био стално под надзором полицијских агената.¹² Ове полицијске мјере почеле су се припремати многе прије Његошевог повратка, и то чим се сазнало за његове успјехе у Русији. О овим успјесима је далматински намјесник Лилијенберг био, сем од которског окружног комесара Ивачића, обавијештен и од далматинског епископа Јосифа Рајачића, који је 12. октобра од њега тражио улутства о ставу који треба да заузме православно свештенство у Боки ако би Његош зажелио да служи у некој од бокелџких цркава.¹³ Лилијенбергов одговор од 18. октобра је гласио да се „енергично, али обазриво, забрани Његошу служење“.¹⁴ Истог дана је ову своју одлуку Лилијенберг доставио и политичким властима у Котору којима је, сем тога, препоручио да пазе „с ким ће се Владика на повратку састајати, како ће га гдје дочекивати, камо ће све ићи и што ће говорити“.¹⁵ И которски прота Јаков Поповић, који је знао за став аустројских политичких власти према Његошу и прије његових успјеха у Петрограду, сматрао је за потребно да тражи инструкције у вези са ставом који је према Његошу требало да подеси православно свештенство у Котору, тим прије што су на њега, Поповића, аустројске власти врло подозриво гледале.¹⁶ Због ове опрезности, а без других убједљивих докумената, многи наши историчари су неоправдано дали сасвим негативан суд о свештенику Јакову Поповићу, који је увијек био и остао Његошев пријатељ и коме је Његош 1844. године посветио једну своју пјесму.¹⁷ На његов рачун су изречене многе тешке ријечи: проф. Латковић га сматра уходом подметнутом Његошу од аустројских власти,¹⁸ Радован Лалић каже за њега да је „меискрен и покварен човјек“,¹⁹ а Петар Колендић га назива „мрачним јерејом“²⁰ итд. Овај последњи, осјећајући контрадикторност ових ријечи са чињеницом да „ће га десетак година затим Његош почастити чак и једном пјесмом“, за Његоша каже да је наиван; међутим немогуће је и

¹² Исписи из Задарског архива за 1833. годину. Ј. Миловић, Историјски институт СР Црне Горе; док. од 12. XII 1833.

¹³ Петар Колендић, Његошев „Глас каменштака“, стр. 7.

¹⁴ Исто.

¹⁵ Исто.

¹⁶ Види чланак Марка Николића, Петар II Петровић—Његош и пропрезвитер которски Јаков Поповић, у овом брјуо Историјских записа.

¹⁷ „Јакову Поповићу у Котору — искрени поздрав“, П. П. Његош, Цјелокупна дјела, Београд, 1951, II, стр. 169 и 170.

¹⁸ П. П. Његош, Цјелокупна дјела, II, стр. 505.

¹⁹ Исто.

²⁰ Петар Колендић, Његошев „Глас каменштака“, стр. 8.

помислити да би Његош, који је одржавао тијесне везе са Бокељима, могао тако дуго живјети у заблуди у односу на једног заиста заслужног которског свештеника, за кога није без разлога Његош казао „вијерњешли син отечества“ и „предан к својему отечеству“,²¹ и коме је његово уже „отечество“ одало нарочито признање сахрањивши га свечано у цркви Св. Покрова и укле-савши му на надгробној плочи веома ласкав натпис.²²

Објављујући један досад непознати докуменат, писмо Јакова Поповића од 17. децембра 1833, упућено ђакону Стефану Кнежевићу у Шибенику, Душан П. Берић каже: „Одбојни став према Његошу задржао је Поповић и последије Његошева одласка из Котора. . .“. Међутим, у овом писму Поповић даје реалну слику ситуације у Црној Гори и изражава скепсу да ће превише млади владика моћи поправити стање у својој земљи, тим прије што је не само млад већ и без „ученије овјашченика“.²³ И Берић говори о неком повјерљивом разговору који је Јаков Поповић последије Његошевог одласка из Котора наводно имао са окружним которским комесаром Михаилом Мартелинијем о Његошу.²⁴ Схватљиво је да је Мартелини, који је вршио дужност окружног поглавара, и могао позвати протопрезвитера Поповића и са њим разговарати о Његошевом боравку у Котору. Такав позив Поповић није могао одбити, али то не значи да је он, који је приликом Његошевог задржавања у Котору децембра 1833. по наређењу власти и директивама свог епископа морао избјећи сусрет са њим, Мартелинију дао такве изјаве о Његошу које би га квалификовале као шпијуна, поквареног човјека и мрачњака. И Поповићев извјештај епископу Рајачићу, који је уследио последије горњег „повјерљивог разговора“, само изражава његову схватљиву опрезност према властима: „Ево всемилостиви мој Господине! како могу миран бити: ако се чувам не подпасти у подозрење Правитељства то бивам од народа; ако чиним што је народу угодно, то противно творим власти“.²⁵ На крају можемо рећи да то што се Јаков Поповић није хтио остворено замјерити властима, није морала бити само посљедица његовог личног опортунизма већ и његове бојазни да не погорша ситуацију православне цркве у Котору и у читавој Боки, на коју су иначе аустријске власти нерадо гледале.

Да су аустријске мјере у односу на спречавање и контролисање контакта аустријских поданика са Његошем биле нарочито

²¹ Душан П. Берић, О Његошу из писма которског пароха Јакова Поповића 1833. године, Гласник Етнографског музеја на Цетињу, књ. III, стр. 311 и 312.

²² Види Марко Николић, н. д.

²³ Душан П. Берић, н. д., стр. 313.

²⁴ Исто, стр. 312.

²⁵ Д. Д. Вуксан, Неколико докумената из которских архива, Записи, књ. XIX, стр. 177.

строге, доказује и чињеница да су не само православни свештеници, који су били под нарочитом присмотром, већ и остали Бокељи показали, и против својих осјећања, нарочиту уздржљивост, тако да су од њих на Његошевом дочеку у Котору учествовали само Илија Лумбардић, Мато Нетовић и Никола Отњеновић.²⁶ На дочеку нијесу учествовали, нити су се Његошу приближивали, ни они „от здјешније християна“ који су касније говорили да је Поповић „зло учинио“ што му није пришао.²⁷

Само се неколико млађих људи било одважило да, ноћу, пред кућом Лумбардића, у којој је и овај пут Његош био одсио, поздрави пјесника, приредивши му и серенаду.²⁸

Неки наши писци који су се осврнули на Његошев боравак у Котору децембра 1833. говоре и о покушају аустријских агената да отрују Његоша. Један од њих тврди: „1833. године Његоша су већ покушали да отрују у Котору. О томе су сачувани важни архивски подаци. Из њих се види да је Његош, послје повратка из Русије, већ крајем новембра 1833. године био у Котору, гдје је одсио у познатој српској кући Лумбардића. Завидна на успјехе младога владике у Русији, Аустрија гледа да му одузме и живот, јер су, изгледа, аустријски агенти већ тада покушали да га отрују. . .“²⁹ У ствари, „важни архивски подаци“ који говоре о аустријском тровању Његоша своде се на један детаљ из извјештаја комесара Ивачића од 17. марта 1834, који говори о томе да су Његошеви рођаци казивали „да су га, сигурно, тровали у Котору, у кући Лумбардића“.³⁰ Ми, међутим, сматрамо да овакве приче о покушају тровања Његоша у извјештају једног аустријског функционера не могу допустити никакву озбиљнију претпоставку о стварном аустријском покушају те врсте. Уосталом, да су аустријске власти, које, иначе, нијесу, као млетачке, прибјегавале тровању непожељних људи, то покушале, оне би сигурно у томе и успјеле. Чињеница да је Његош „тешко болестан пошао из Котора за Црну Гору, а и послје доласка у Црну Гору такође је дуље времена побољјевао“, ипак не може оспарати „важне архивске податке“ о покушају тровања Његоша.³¹

Иако су се аустријске власти плашиле Његошевог утицаја у Боки, оне су ипак избјегавале да отвореним драстичним мјерама наступају у односу на њега; па и приликом повратка из Русије когорске власти су се са пуно куртоазije опходиле према њему. Нарочито старије власти у Задру и Бечу настојале су да се одрже добри сусједски односи са Црном Гором. Оне су, кад би когорске власти у спровођењу добијених директива прешле у пре-

²⁶ Душан П. Берић, н. д., стр. 312.

²⁷ Д. Д. В., н. д., стр. 176.

²⁸ Петар Колендић, н. д., стр. 10.

²⁹ Ристо Ј. Драгићевић, н. д., стр. 174.

³⁰ Петар Колендић, н. д., стр. 11.

³¹ Ристо Ј. Драгићевић, н. д., стр. 174.

тјераност или отворену некоректност, знале и да интервенишу у корист Његоша. Тако је, на примјер, намјесник Лилијенберг, чим је био сазнао да су власти у Боки, вршећи детаљан преглед Његошевог пртљага приликом његовог повратка из Русије, задржале око четири стотине руских књига, одмах наредио да се те књиге из Котора упуте на Цетиње.³² Нарочито у периоду 1837—1841, када се вршило разграничење Црне Горе и Аустрије и када су готово свакодневно пријетили погранични сукоби, аустријске власти су показивале пуно уздржљивости да би избјегле свако заштравање односа са Његошем. У ово вријеме често видимо Његоша у Боки. Он тада, као, уосталом, и раније и касније, настоји да путем „кметства“, тј. арбитраже, рјешава све спорове који су настајали због пограничних посједа између Црногораца и Бокела. Аустрија није ометала та његова настојања. Штавише, радо је пристајала на такво рјешавање тих спорова, слиједећи у томе већ вијековима устаљену праксу којој су млетачке власти увијек прибјегавале.

Али Његош, као што смо већ рекли, није долазио у Боку само онда кад је требало да кроз њу прође приликом својих путовања, или кад су га разни послови у њу доводили. Он је у Боки долазио и да се одмара, љетује и лијечи. Одмарајући се од државничких и црквених послова, Његошева бујна пјесничка природа није могла да се одмара и од књижевног рада. Изгледа да је Његош баш у Боки интензивно радио на својим пјесничким дјелима. Сигурно знамо да је доживио за неке своје пјесме инспирацију у Боки и да их је ту и написао. За вријеме једног од својих љетовања на Прчању спјевао је пјесму „Љетње купање на Прчању“. Једна од Његошевих пјесама насталих у Боки објављена је тек 1913. године. Њу је пронашао и објавио Павле Поповић. Сам наслов ове пјесме „Ноћ окупља вијека“, што значи: ноћ која вриједи више од читавог једног људског вијека, као и њен елегантан и ласциван мото на француском језику, објашњавају разлоге због којих Његош није хтио за живота да објави ову своју пјесму. Милорад Медаковић и Вук Врчевић прочитали су ову пјесму из рукописа. Први је за њу казао да би се „морала назвати круном његове поезије“,³³ а други да је из Његошеве заоставштине најљепша пјесма била „она под насловом Једна мјесечна ноћ, коју је он као пјесник и млад човјек весело провео“.³⁴ На ову пјесму Његоша је навело одушевљење које је код њега изазвала љепота једне младе Пераштанке из куће Мазаровића за вријеме његовог љетовања у Перасту 1844. године. Његошево одушевљење прелази овдје ону платонску дантеовску и петраркистичку мјеру, која би му се и као свештеном лицу могла опростити; он је ту отворено и врло смјело изразио своја истинска осјећања.

³² Петар Колендић, н. д., стр. 10.

³³ П. П. Његош, Цјелокупна дјела, II, стр. 507.

³⁴ Исто.

Не само с обзиром на Његошеве односе са Бокелџима, већ и због вјековних природних, вјерских, сродничких, братоких и херојских веза Црне Горе и Боке, схватљиво је што он, сем у наведеним, и у другим својим тјесничким дјелима говори о Боки и Бокелџима.

Једног Бокелџа, Которанина Зана Грбичића, који се нарочито испаквао борећи се, скупа са Црногорцима, против Турака за вријеме морејског рата, Његош је овјековјечио у свом Гороком вијенцу, приказавши његову добронамјерну и заштитничку улогу у односу на Црногорце, и то кроз уста војводе Драшка: „Да једнога не би пријатеља, главом сина Зана Грбичића, свога дома већ не ћах гледати, него кости тамо оставити; а он ме је братски дочекао, водио ме свуда по Млеткама. . . Док Грбичић мени поприсапта: немој такве говорити ријечи! Не смије се овдје право зборити. . .“ Овдје преба напоменути да је израз „сина“ уз име Зана Грбичића атрибут, заправо синоним за појам: јунака, витеза, сокола или хероја, а можда да стоји у смислу „нашег сина“, с обзиром на то да су Зана Грбичића (Giovanni-Antonio Boliza), млетачког надинтенданта на праници према Црној Гори, а неко вријеме и мувернера Цетиња, Црногорци необично вољели и поштовали, и сматрали, а тако исто и народни тјесник, народним човјеком иако је био которски племић у млетачкој служби.³⁵ Да Његош под појмом „сина“ овдје није могао мислити на сина Зана Грбичића, доказаћемо на другом мјесту на основу недвосмислено јасних и убједљивих чињеница садржаних у многим изворима Которског архива и у Цетињском љетопису.

Од посебног је интереса однос Његоша и Бокелџа за вријеме револуционарних збивања у Боки током 1848. године. Увјерени у помоћ Његоша, Грбљани су 15. марта ступили у отворено одметништво од аустријских власти. Тога дана су отказали плаћање пореза пореским властима у Котору и донијели одлуку о оснивању народног суда који ће на основу обичајног права, преко својих дванаест судија, судити у грађанским и кривичним стварима.³⁶ Овако драстично изражено одметништво сигурно је аустријским властима у Боки индигирало спремност Грбљана, а евентуално и помоћ Црногораца, у одбрану њихових одлука ако би оне покушале да их осујете. Аустријске власти нијесу на ове одлуке Грбљана задуго реаговале, вјероватно плашећи се да би њихова интервенција била немоћна да брзо приведе Грбљане у послушност; основа за такво страховање аустријске власти у Боки имале су у мучном утушивању грбљоке буне из 1802—1804. године. Нема сумње да су и крупни догађаји који су се тек били почели одвијати у земљама хабзбуршког царства савјеговали извјесну опрезност. А није искључено да су се аустријске власти

³⁵ Види о овоме у мом чланку Зане Грбичић у историјским изворима, Историјски записи, св. 2 за 1960, стр. 235—267.

³⁶ ДАК — Окружни суд — Котор (ОС), фасц. 625/1848.

плашиле и могуће Његошеве заштите Грбљана уколико би према њима била упопријебљена сила. Из једног документа, изјаве Фрања Касандрића, особе од аустријског повјерења, констатује се да је (истина, не може се утврдити када, али свакако прије догађаја од 26. јула 1848, о коме ће касније бити говора) била код Његоша једна делегација Грбљана на челу са Ђуром Марковим Мазараком из Горовића, Ивом Никовим Пићаном из Кримовице и Андријом Вуковим Лазаревићем из Главатићића, да га упозна са одлукама и намјерама Грбљана, те да тражи од њега подршку и помоћ, уз обећање да ће прећи под његову власт. Према овом истом документу Његош је, наводно, овој делегацији савјетовао да Грбљани буду мирни и да се покоравају аустријским законима, додавши да он живи у добрим односима са Аустријом и да не би подузимао нешто што би ишло на њену штету.³⁷ Могло би се претпоставити да је овакав Његошев одговор био сервиран аустријским властима, а да је у ствари он тада дао Грбљанима извјесна охрабрења, јер су Грбљани и послје тога упорно остајали при својим одлукама и намјерама. Уосталом, и Његошев претходник, Петар I, баш у вријеме док је увјеравао француске власти у Боки у своју лојалност и мирољубивост, и слао посланице појединим црногорским племенима и Бокелјима, позивајући их да живе у миру с Французима, припремао је оружани напад на њих у сарадњи са оним Бокелјима који су заговарали борбу против Француза.³⁸ И Његош је исто као и његов претходник чекао само прави час, па је и евентуална његова подршка Грбљанима лако могла услиједити.

Оружана интервенција против Грбљана неће услиједити ни послје једне флапантне повреде не само аустријског суверенитета већ и достојанства аустријских власти, која се састојала из врло оштрог, бруталног напада Грбљана на окружног поглавара Гријеа у самом Котору, у градској вијећници, приликом избора посланика за прву конституанту царства 26. јула 1848, када су Грбљани тешким изпредом и оштрим пријетњама онемогућили избор бокелског посланика.³⁹ У овој својој намјери Грбљани су потпуно успјели јер уопште није више услиједио избор бокелског посланика за прву конституанту. У потврду овог занимљив је допис посланика дубровачког округа, Радмилија, од 24. октобра 1848, упућен Которској општини: »Non avendo il circolo di Cattaro il suo rappresentante alla Dieta Costituente, il sottoscritto deputato del contermine circolo di Ragusa ha l'onore di spedire ad esso Comune l'annessa proclamazione per la sollecita pubblicazione in tutto il circolo di Cattaro«.⁴⁰

³⁷ Исто, бр. 23.

³⁸ Славко Мијушковић, Отпор Брајића француским властима у Боки, Историјски записи, св. 2 за 1954, стр. 357.

³⁹ ДАК — ОС, фасц. 625/1848.

⁴⁰ ДАК — Општина Котор (ОК), 24/Х 848.

Послије овог успјеха Грбљани су одлучили да иду до краја и сада настоје да побуне читаву Боку, па су у ту сврху одржали и неколико састанака и то у Тивту, Бијелој и на отоку пред Перастом, на које су позивали и којима су присуствовали најугледнији представници свих бокељских општина.⁴¹ Овако одлучан и борбен став Грбљана није могуће ни замислити без нечије подршке и директиве. А ту подршку и директиву могли би једино претпоставити у Његошевој личности, иако је то у опречности са документима која говоре о Његошевом ставу према револуционарним струјањима у Боки 1848. године.

И намјесништво у Задру и бечки двор били су забрињени овим отвореним одметништвом Грбљана и сматрали су да такво стање треба ликвидирати. Другом половином септембра стигло је у Котор наређење да се настоји мирним путем навести Грбљане да се покоре властима и законима, а само у крајњем случају да се употребљеби сила. Пошто је сваки други покушај био узалудан, би одлучено да се прибјегне сили. 26. септембра кренуо је из Котора у правцу Грбља један одред аустријске војске у јачини од преко 1.000 војника у пуној ратној спреми и са топовима, појачан припадницима народне милиције, а под командом пуковника Lizze-а. Грбљанима су одмах притекли у помоћ Црногорци, и то, како се дедуцира из више докумената, у јачини од преко хиљаду људи. Удруженим снагама успјело је разбити аустријску војску и натјерати је на повлачење преко Тивта, око полуострва Врмца, у Котор.⁴² Том приликом био је рањен и поглавар Прије, који је такође учествовао у војном походу.⁴³

Спремност Црногораца као и њихов број не може никако искључити, ако не Његошев потицај, а оно бар његову тајну сагласност да се притекне Грбљанима у помоћ.

Овдје смо се ограничили на то да у најкраћим потезима нешто речено о грбљској буни из 1848, и то само толико колико смо сматрали нужним у вези са нашом темом. На другом мјесту ћемо о њој опширније писати на основу документације која обухвата преко хиљаду листова.

Када је, 22. маја 1848, са Велике скупштине Загребачке жупаније био упућен „милиј и једнокрвној браћи Далматинцима“ позив на сједињење са Хрватском и Славонијом на челу са баном Јелачићем, Његош, који је иначе био сазнао да у Боки (али не у Грбљу — Сл. М.) постоји једна група људи која је заговарала поновно припајање Венецији, која се револуционарним путем тада била остамосталила и прогласила републиком, одмах је код Бокеља интервенисао у корист Јелачића сљедећом посланицом: „Чујемо да у овоме преврату ствари у свијету и до вас доходе некакви позиви и ласкања од туђинаца. И то знам да се ваше скуп-

⁴¹ ДАК — ОС. фасц. 625/1848.

⁴² Исто.

⁴³ Исто.

пштине на различите партије дробе, ради тога и ми, како вама најближа браћа и највећи доброжелатељи у свијету, шаљемо вам ово објављеније којим вам чисто дајемо на знање: Прво, молимо вас, како нашу браћу, да сва друга намјеренија одбаците на страну и да будете срцем и душом привржени својој народности и сасвијем вјерни и послушни Јелачићу своме једноплеменоме бану од троједне краљевине, који је под круном ћесарском; друго, ако пак, сачувај боже, покажете се невјерни својему бану и примите се туђина, а своје добро одбаците, знадите чисто, ми ћемо постати ваши заклети непријатељи; с нама ће се многи ваш ваљани јунак здружити и крв ће се издајническа немиллице пролити и куће издајничке у пепео расути. Ви знате да се ми не умијемо шалити, но пазите добро што ћете радити; треће, у случају нападенија каквога непријатеља на вас, ми смо у сваки час готови вама на помоћ притећи и за вашу слободу уједно нашу крв пролити. — Тако знадите и да сте здраво. — Цетиње 20. маја (1. јуна) 1848“.⁴⁴

Дана 13. јула 1848. састали су се на Прчању, у дворингу самостана Св. Николе, представници читаве Боке да изврше сљедеће: 1) редиговати одговор хрватском Сабору; 2) саставити одговор Његошу и 3) углавити споразум о међусобној помоћи и одбрани. За нас је овдје од интереса одговор Бокеља Његошу, те га зато и наводимо: „Од стране скупштине народа бокоаторскога Његовом Превасходитељству господину Митрополиту черногоорскоме — Приммили смо од вашег превасходитељства почитаемо писмо од 20 маја у којему нас принуђавате да се бану од троједне краљевине здружимо. Под данашњом датом пишемо Народном сабору у Запребу да ми никакво противљење немамо сојединити се са свим државама славеносербским када оне постану самосталне и без туђег уплива под ћесарском круном. Уколико нам обећавате руку помоћи противу сваког иностраног нападенија, ми вам за то благодаримо у име свега народа. Остајемо с одличним почитанијем и надамо се тврдо и бесколебно да ћете познатим родољубљем нама ће би се потреба јавила братински прискочити. С којиме остајемо навијек покорњејше слуге. — Прчањ 13 јуниа 1848 по талијано“.⁴⁵

Баш из ових критичних дана датира и једна друга Његошева посланица Бокељима из које ћемо навести само ове његове значајне ријечи: „Бока је и Црна Гора тако спојена као душа и тијело; један народ и дух, један обичај и језик, и један без другог не може ни живјети ни умријети; и зато вас ја у срцу не разликујем од Црногораца, и готов сам вазда зло и добро са вама дијелити“.⁴⁶

⁴⁴ Павао Буторац, Бока Которска према народноме покрету у револуционарној години 1848, Рад ЈАЗУ, књ. 260, стр. 153.

⁴⁵ Исто, стр. 153 и 154.

⁴⁶ Душан Вуксан, Кроз Његошева писма, Записи, књ. XIX, стр. 8.

Кроз призму ових посљедњих ријечи постаје јаснији и Његошев став изражен у посланици Бокелјима од 20. маја (1. јуна) 1848. Наиме, увјерен, ако не у распад хабзбуршке монархије, а оно сигурно у њену реорганизацију са евентуалним уједињењем Јужних Словена, он је заговарање неких Бокелја за поновно присаједињење Венецији сматрао највећим злом.

Иако Његош није имао црквену јурисдикцију над бокелјским православцима, коју су иначе његови претходници на цетињској владичанској столици вршили све до 26. марта 1810, а када је она, Наполеоновим декретом, прешла на епископа Краљевчића,⁴⁷ ипак је он у Боки уживао не мањи углед и поштовање од ранијих црногорских митрополита, па зато и њему, као и његовим претходницима, Бокелји врше завјештања. Једно од њих, због значаја завјештајног објекта, због личности завјештача и због необично занимљивих појединости садржаних у списима одговарајућег оставинског поступка, представља знатно већи интерес од свих осталих завјештања Бокелја цетињским владикама.

Завјештајни објект, полуострво Превлака, налази се преко пута Тивта. Некада је мостом било везано са острвом Страдиони, које је, као што је то Превлака још увијек, било у бујној вегетацији у којој су доминирале маслине и винова лоза, представљајући тако нарочити украс Тиватског базена и пружајући власницима ошетне приходе. У овој питомој средини у срцу Боке, у превлачком манастиру Св. Архангела Михаила, налазило се сједиште зетске епископије, касније митрополије, коју је основао св. Сава. О зетским митрополитима који су столовали на Превлаци, као и о самом манастиру и његовим добрима, има у Државном архиву у Котору доста докумената.⁴⁸

Успомену на сједиште зетских митрополита, цркву и манастир Св. Архангела на Превлаци, на тај бастион не само православља већ и „славеносерпства“ у Боки, поред многих других докумената чува и легенда о тровању превлачких калуђера од стране Которанина Марина Друшко, који ће, наводно, за противуслугу добити Превлаку која се легенда временски подудара са стварним млетачким уништењем и цркве и манастира, које је услједило за вријеме рата за Балшино наслјеђе између српског деспота и Венеције (1448—1452), када су Грбљани до трећи пут били устали против својих феудалних господара, которских племића и богатих прађана, а придруживши се деспотовој војсци, и против млетачких власти у Боки. Тада су Грбљанима и деспотовим одредима били пришли и сељаци са метохије⁴⁹ Св. Михаила, а вјеро-

⁴⁷ ДАК — Управно-политички списи (УП), фасц. 255, стр. 1729.

⁴⁸ Види Иво Стјепчевић, Превлака, Загреб 1930, стр. 1—73.

⁴⁹ О метохији Св. Михаила види: Младен Црногорчевић, Михаљски збор у Боки Которској, Београд 1893.

ватно и превлачки калуђери, који су и раније пристајали уз непријатеље которске госпoде и Млечана. Такав став превлачког манастира био је разлог његовог уништења. Посљедњи догађаји били су само повод да се уништи овај чувар словенског карактера Боке, који је као такав, и да је био лојалан према млетачким политичким и војним властима, морао сметати млетачким интересима и намирјама. И црква и манастир су сигурно срушени млетачким топoвима који су помагали акције Стевана Црнојевића (од 2. јула 1451. млетачког капетана у Горњој Зети) у угушивању грбалошке буне.⁵⁰

И на овом мјесту је свакако од интереса подвући да се Превлака посебно помиње у повељама којима су Немањини повлашћивали которску општину. О овим повељама је већ доста писано. Неке од њих су оглашене фалсификатом, а неке сумњиве на фалсификат, а то због тога што се у њима, то јест у каснијим њиховим преписима, јављају неке хронолошке и садржајне контрадикторности. Оригинали ових повеља чували су се у ризници цркве Св. Трипуна до 1814. године,⁵¹ када су, сигурно због својих златних печата, страдале скупа са другим драгоцјеним црквеним предметима.⁵² Да су повеље српских владара издате Котору заиста биле аутентичне, и да се баш у тим аутентичним повељама помињала и Превлака, ми смо се увјерили приликом истраживања у Млетачком архиву кад смо пронашли једну одлику Млетачког сената од 8 августа 1493, у којој поред осталог стоји: »... tam sollemnia, tam vera, tam autentica privilegia, bulla aurea quatuor serenissimorum imperatorum et regum qui ante nos dominati sunt civitatis nostrae Cathari communita et validata.«⁵³

О даљој судбини Превлаке, до момента кад ће један њен дио доћи у руке контесе Катерине Властелиновић, која ће је завјештати Његошу, рећи ћемо само то да је последице познатих нам догађаја она постала власност которске породице Друшко, и то породице Марина Друшко, наводног троватеља 70 превлачких калуђера.

Од посљедњег Друшка 15. децембра 1827. купила је пређи, западни, најљепши дио Превлаке, и то баш онај на коме се налазила црква и манастир Св. Архангела, Катерина рођена Сундечић удова конта Илије Властелиновића. Ускоро затим она је саградила кућу на основама некадашњег звоника и посебну кућу за кмета. Године 1833. подигла је у близини своје куће цркву, коју је посветила св. Тројици, од камена који је преостао од по-

⁵⁰ Детаљније о овоме види Иво Стјепчевић, н. д., стр. 38 и 39.

⁵¹ Државни архив у Задру, 12 (б. IIIа с. G. Akten 1832), према исписима Јевта Миловића, који се налазе у Историјском институту СР Црне Горе.

⁵² Славко Мијушковић, Дневник генерала Готјеа (Gauthier) о опсади Котора (септ. 1813—јан. 1814), Историјски записи, св. 1 за 1962, стр. 97.

⁵³ Archivio di Stato — Venezia — Ducale «dell'Eccelso» di 8. agosto 1493.

рушене цркве Св. Архангела. У освештењу цркве, поред осталих, учествовао је и поп Вук Поповић, пријатељ Његоша и сарадник Вука Караџића.⁵⁴

Као што нас је значајна прошлост Његошу завјештаног објекта присилила да се на њему задржимо, исто тако и личност завјештача нас наводи да се још мало уздржимо од директног прелажења на завјештање и на занимљив оставински поступак у вези са њим.

Завјештач, контеса Катерина Властелиновић, рођена Сундечић, по мужу и по оцу припада двјема веома угледним и значајним породицама, од којих је прва бокелска, никшићког поријекла, а друга шибенска. И једна и друга, живећи у крајевима гдје је туђинска власт дјеловала на однарођавање својих поданика, представљале су важан фактор у одбрани народног карактера своје средине.

О угледу и значају који је породица Властелиновић имала у Никшићу, а затим у Боки, писали смо на другом мјесту,⁵⁵ а овдје ћемо казати још само то да, преселивши се у Боку, Властелиновићи нијесу били прекинули везе ни са својим племеном ни са осталом Црном Гором, нити су, иако обдарени од Млетачког сената великим повластицама за заслуге стечене у ратовању против Турака, иоле умањили своја народна осјећања. И у новој средини, као некад у старој, они се јављају као помагачи православних цркава, нарочито цркве Св. Петра у Рисну, свјесни да је баш православна црква била један од главних фактора у супротстављању однарођавајућим тежњама туђинских власти у Боки.

Гледана кроз традицију породице Властелиновић, као и кроз став Бокелја према Његошу, одлука контесе Катерине да њему завјешта своје имање на Превлаци, не бисмо рекли да се заснива само на одушевљењу једног вјерника према црквеном главару, јер би у том случају тај црквени главар био задарски епископ Јеротеј Мутибарић, који је у својој јурисдикцији имао и Боку Котороку. Одлука Властелиновићке прелази не само лично-религиозне побуде већ и уже интересе православља у Боки и, кроз завјештање цетињском владици — симболу и нади уједињења Црне Горе и Боке — тежи ка већим циљевима.

Катерина Властелиновић је преминула 2. марта 1847, а Његош је њену опоруку поднио котороком окружном суду 11. маја.⁵⁶ Из овјереног преписа опоруке, којим ми располажемо, констатује се да је оригинал писан на италијанском језику, а да је само потпис једног од двојице свједока на српском језику. Опорука је писана на Превлаци 26. августа 1846. Писао ју је Јован

⁵⁴ Младен Црногорчевић, н. д., стр. 42.

⁵⁵ Славко Мијушковић, Никшићки кнежеви Властелиновићи у млетачким дукалима и терминацијама, Историјски записи, св. 1—2 за 1956. годину.

⁵⁶ ДАК — ОС, Е/V/347/1847., бр. 11.

Абрамовић у присуству свједока Шпира Барбића и Јока Балића. Њоме је опоручитељица одлучила да буде сахрањена позади ол-тара цркве коју је она саградила, што је и извршено. На њеној надгробној плочи и данас се чита натпис: „Овдје почива контеса Екатерина Властелиновић — покој њезином пепелу“, уклесан тек 1892. године.⁵⁷ У посљедњој одредби опоруке именује свог наслједника: „За универзалног наслједника одређујем пречасног господина пресвијетлог митрополита црногорског Петра Петровића. Он ће моћи располагати посједом на Превлаци као властитом и апсолутном својством, изузев цркву, слике, кандила, књиге и друге црквене ствари, као и дотадију цркве, што мој наслједник неће моћи ни продати ни заложити, већ само држати и уживати вјечно. Тако одлучујем и понављам да гореречени митрополит буде власник. Он ће извршити што сам очитовала у овој својој опоруци у присуству...“⁵⁸

Иако је Његош горњу опоруку приказао суду још 11. маја, званичну изјаву о прихватању наслједства поднио је много касније. Он је тек 24. јула по старом, а 5. августа по новом календару, издао специјално пуномоћје којим овлашћује свог ујака Лаза Пророковића „ради ступљења у наслјеђе које ми је оставила с тесматентном сад умрла Катерина Сундечић, удовица покојног конта Илије Властелиновића“. Ово пуномоћје, које је у оставинским списима приложено у оригиналу, са својеручним потписом и печатом Његошевим, објавио је, према једном њеном препису, Ристо Драгићевић.⁵⁹ На оригиналу пуномоћја потписана су и два свједока на Његошев потпис: војвода Иван Кнежевић и Лазар Влаховић, учитељ. Послије ових потписа слиједи ова овјера: „Да су истинити потписи свидатеља, потврђује се печатом канцеларије Правитеља црногорскога — Цетиње 24. јулија 1847. год. — Секретар и кавалер Д. Милаковић“.⁶⁰ Ово пуномоћје је било регистровано у которском Окружном суду и преведено на италијански језик тек 5. децембра, па треба претпоставити да је тек тога дана и Његош, преко свог пуномоћника Пророковића, поднио суду представку којом изјављује прихватање наслједства. Ову представку не налазимо међу оставинским списима, јер је она, како се види из одлуке которског Окружног суда бр. 3512 од 31. децембра 1847, била враћена с напоменом да се Његошева изјава о прихватању наслједства одбија на основу постојећих закона који забрањују Црногорцима да посједују и наслјеђују некретнине у Аустрији.⁶¹

⁵⁷ Младен Црногорчевић, н. д., стр. 43.

⁵⁸ ДАК — ОС, Е/V/347/1847, бр. 11/1.

⁵⁹ У чланку Полуострво Превлака као поклон Његошу, Историјски записи, књ. VIII, стр. 365 и 366.

⁶⁰ ДАК — ОС, Е/V/347/1847, бр. 21а.

⁶¹ Исто, бр. 22 т.

Одбијање прихватања Његошеве изјаве о наслеђству, овако кратко мотивисано у одговору Његошу, детаљније је образложено у самој одлуци суда: „1) на основу дворских декрета од 23. децембра 1775. и 3. јануара 1776, садржаних у Збирци терезијанској закона, том 2, према којима турски поданици не могу остваривати никакво наслеђство у нашој држави; 2) с обзиром да се Црна Гора има сматрати као покрајина подложна Високој Порти јер од наше државе никада није била призната њена независност; 3) на основу одлуке Његовог Величанства, садржане у Владиној објави од 23. јануара 1846 бр. 1441/279 која забрањује Црногорцима да посједују било какву некретнину у нашој држави. . .“.⁶² Важно је овдје напоменути да све до момента кад се Његош појавио као наследник некретнина у Боки, Црногорцима аустријске власти нијесу правиле никакве сметње и пред Окружним судом у Котору су остваривали власништво некретнина из наслова наслеђа.⁶³

Иако је горњу одлуку суд, како смо видјели, донио 31. децембра, он ју је доставио Његошу, односно уручио његовом пуномоћнику, тек 7. марта 1848. Наравно, изненађен и незадовољан њоме, Његош је 11. марта поднио Окружном суду у Котору представку којом тражи да му се доставе разлози одлуке од 31. децембра. Ни ову представку нијесмо пронашли јер је враћена Његошу с образложењем које се ограничава само на навођење горњих декрета и — умјесто „одлуке Њ. В. од 23. јануара 1846“ — „веома поштоване одлуке од 11. октобра 1845, којом се оснажује претходна од 23. јуна 1825“.⁶⁴ Тако је овим голим набрајањем законских прописа на којима је била заснована његова одлука од 31. децембра, которски суд ипак избјегао да наведе драстичност њиховог садржаја.

Пошто је добио тражену мотивацију, Његош је уложио призив на Апелациони суд у Задру, који је прије доношења своје одлуке затражио од Окружног суда у Котору да му у вези са Његошевом жалбом поднесе своје мишљење. Његошеву жалбу нијесмо пронашли. Она је 17. августа 1848. била достављена которском Окружном суду, који ју је вратио Апелационом, скупа са својим мишљењем, односно веома опширним образложењем одбијања Његошеве изјаве о прихватању наслеђства. У почетку овог извјештаја-образложења которског суда садржане су неке већ познате нам појединости које нећемо понављати. Затим стоји: да је Његош затражио 11. марта 1848. образложење одлуке которског суда од 31. децембра, а да му је оно дато много мјесеци доцније из разлога што се његов пуномоћник, који се био обавезао да ће га „доћи узети“, појавио на суду много мјесеци доцније

⁶² Исто, бр. 22.

⁶³ ДАК — ОС, Б. VII, 414—1832; Б. XXX, 2271—1838; Е/1/97—1843; Е/III/231—1845. итд.

⁶⁴ ДАК — ОС, Е/V/347/1847, бр. 23.

„због добро познатих напада⁶⁵ и крађа“ које су тада вршили Црногорци на штету аустријских поданика у Боки; да би копорски Окружни суд наставио оставински поступак и привео та крају да му тражено образложење од стране Његоша није с правом индигирало могућношћу упућивања његове жалбе, због чега да је било „разборито и потребно“ сачекати исход; да сада, кад је Његошева жалба услиједила, Окружни суд подноси Апелационом тражене конкретне информације: „Није истинна — одговара се на наводе из Његошеве жалбе — да Црна Гора није никада припадала отоманској Порти. Већ 1400. године Турци су били заузели покрајине које су сачињавале српско царство, те иако су Црногорци упорно одбијали да се потчине, и више пута савладали турске нападе, Турци су успјели да око 1600. године загосподаре читавом Црном Гором и да Црногорце подвргну плаћању харача, који је стварно за много и много година био подмириван. Мада су касније Црногорци силом оружја повратили своју слободу, Турска није пропуштала ниједну прилику која јој се пружала да их поново нападне и поново подјарми. Иако су се Црногорци били стварно потчинили Русији, или се барем ставили под њену заштиту, још 1712, те иако су од 1789. до 1791. починили значајне услуге аустро-руској војсци у рату против Порте, ипак су на мировном уговору у Свиштову били потпуно заборављени,⁶⁶ тако да су и даље остала, стварно „изгезла“,⁶⁷ права Турака над њиховом покрајином. Црна Гора је, дакле, била не само окупирана од високе Порте већ се и признавала зависном од ове путем плаћања харача, те пошто касније није призната као независна ни од Турске, која је, штавише, 1796. била наредила скадарском паши да је потчини или уништи, нити од других сила, без обзира на оно што каже Његош не пружајући икаквог доказа, мора се сматрати и данас, као што се према међународном јавном праву⁶⁸ и сматра, турском вазалном државом. О уговору за који Његош тврди да је закључен са нашим Двором ништа се не зна нити се може вјеровати да постоји.⁶⁹ Црна Гора је једна покрајина стварно независна иако није призната као таква. Познато је да се у дипломатији може склопити било какав уговор или споразум са једном стварном владом, а да се из тога не може извести формално признање дотичне владе, те се баш тако имају објаснити споразуми које је Аустрија склопила са Црном Гором, која увијек, као и сада, није другаче

⁶⁵ Овдје се мисли на учествовање Црногораца у нападу на аустријску војску 26. јула 1848.

⁶⁶ Послије закључења мировног уговора између Аустрије и Турске (24. јула 1791) и Русија склапа с Турском мир у Јашу (29. децембра 1791), на коме није уопште било говора о Црној Гори.

⁶⁷ У оригиналу стоји: *diritti svampati*.

⁶⁸ У тексту стоји: *diritto pubblico d'Europa*.

⁶⁹ Његош је сигурно мислио на разграничење Црне Горе и Аустрије које је почео 1837. а завршило се 1841, а у коме се он лично јавља као преговарач са аустријским властима и у Бечу и у Боки.

сматрала ову покрајину него као зависном од Дивана. Заиста је истина да у овим споразумима, којима је Аустрија који пут при-
бјежавала, она није ни на какав начин признавала иначе њену „очи-
ту“ независност, јер није уговарала са представницима њене вла-
де, већ увијек са главарима и старјешинама разних заинтересо-
ваних села, што заиста не би било потребно да је Аустрија при-
знавала владику као законитог шефа једног слободног и незави-
сног народа.⁷⁰ Сем тога, слични споразуми склапају се од стране
наших власти и са босанским и херцеговачким пашама, а нико ни-
је ни смисао о томе да сматра ове покрајине независним од Пор-
те. Пошто у вези са изложеним треба сматрати Црну Гору тур-
ском покрајином, Окружни суд није могао а да не примени и
у односу на Црногорце наше законе који искључују турске пода-
нике од сваког права наслеђивања у нашој држави“.⁷¹

Добивши горење информације, Апелациони суд у Задру се
журио да одбије Његошеву жалбу, и већ 14. септембра доноси
следећу одлуку:

„На основу извјештаја од 1. септембра 1848. којим је Ћ. Кр.
окружни суд у Котору пружио своје информације у вези са жал-
бом коју је поднио преузвишени црногорски владика Петар Пе-
тровић Његош, кога заступа његов пуномоћник капетан Лазо
Пророковић, против одлуке од 31. децембра 1847, бр. 3521, којом
му је била одбијена изјава о прихватању наслеђства поч. Кате-
рине Сундечић-Властелиновић;

послије извршеног увида и испитивања односних аката,

Ћ. Кр. апелациони суд за Далмацију одлучио је да потврди,
као што потврђује, поренаведену побијану одлуку од 31. децем-
бра бр. 3521 Ћ. Кр. окружног суда у Котору“.⁷²

У истој овој одлуци Апелационог суда стоји да Окружни
суд обавијести Његоша о рјешењу његове жалбе, с тим што ће
му вратити прилоге поднесене уз жалбу, коју задржава Апела-
циони суд.⁷³

Вјероватно да которски Окружни суд није рачунао на даље
Његошеве жалбе чим је 30. октобра 1848. одлучио да се, у циљу
усклађивања различитих захтјева свих претендената на наслеђе
Властелиновићке, „сем црногорског владике о чијој је неприхват-
љивости наслеђивања већ одлучено“, сви заинтересовани појаве
одређеног дана на суду.“⁷⁴

И на одлуку Апелационог суда Његош је уложио призив
код Врховног суда у Бечу, који је својом одлуком од 16. августа
1849, бр. 3516, уважио жалбу и поништио одлуке которског суда

⁷⁰ Чудно је да је суд, који је био у сталном контакту са Окружним
начелством, чији је начелник директно преговарао са Његошем о раз-
граничењу, могао овако тврдити.

⁷¹ ДАК — ОС, Е/У/347/1847, бр. 27.

⁷² Исто, бр. 27а.

⁷³ Исто.

⁷⁴ Исто, бр. 32.

и задарске апелације. Одлука Врховног суда заснована је на „ско-
рашњој царској одлуци“, коју је аустријско Министарство прав-
де било доставило својим актом бр. 5724 од 5. августа 1849, којом
одлуком се дозвољава Црногорцима да, по принципу реципроци-
тета, насљеђују у оставинском поступку који се обавља пред ау-
стријским судовима, и то уз подношење документа који ће гаран-
товати исти третман аустријским поданицима у насљеђивању на
територији Црне Горе, а са ограничењима утврђеним у „веома
поштованим царским одредбама“ од 23. јуна 1825. и 11. октобра
1845, јер се одобрена „услуга“ не протеже на способност посједо-
вања некретнина на аустријској територији, тако да ће, кад су у
питању некретнине, само износ добијен продајом, која се има из-
вршити у строго одређеном року, бити сматран оставинским об-
јектом који ће се предати насљедницима или баштинницима зав-
јештања.⁷⁵

Порња одлука Врховног суда била је достављена, преко за-
дарске апелације, которском Окружном суду, с тим да се саоп-
шти Његошу, као и да му се уручи, односно врати, његова
жалба.⁷⁶

Имајући у рукама одлуку Врховног суда, којом му се дозво-
љава насљедна тријава и остваривање насљедства под наведе-
ним условима, Његош се већ сматрао власником Превлаке и
сматрао је наставак оставинског поступка суштом формалношћу
с обзиром на то да Властелиновићка није имала директних, нуж-
них, насљедника који би имали право побивања опоруче у циљу
тражења нужног дијела. Исто тако је Његош сматрао да већ има
право да убира плодове са превлачке земље. Међутим, оставина
Властелиновићке је била, и морала је остати све до окончања ос-
тавинског поступка, у рукама администратора кога је суд још у
почетку оставинског поступка био одредио. Администратор оста-
вине (Шпиро Барбић) је 25. октобра 1849. поднио суду представку
у којој каже да није могао побрати овогодишње триходе са Пре-
влаке будући да је Јоле Лазов Пророковић, „који како ја мислим
заступа права која полаже црногорски владика“, дошао на имање
у вријеме жетве пшенице и ову подијелио са кметом. „То исто је,
наставља Барбић, поновио ових дана приликом бербе кукуруза и
грожђа, а ја се нијесам одупро насиљу Пророковића, плашећи се
да би се он са својим Црногорцима могао светити“.⁷⁷

У вези са горњом Барбићевом представком Окружни суд
обавјештава Окружно начелство и тражи од њега да средствима
која су му стајала на располагању натјера Пророковића на по-
штовање права и обавеза Барбића у односу на повјерену му ад-
министрацију.⁷⁸

⁷⁵ Исто, бр. 33.

⁷⁶ Исто, бр. 37.

⁷⁷ Исто, бр. 40.

⁷⁸ Исто, бр. 40т.

Окружно начелство у Котору није било само формални посредник у комуницирању Окружног суда са Његошем, односно са његовим пуномоћником. Пошто је Окружни суд сматрао ствар Његошевог наслеђивања полуострва Превлаке политичким питањем, он је још 14. маја 1847. доставио Начелству један прелип оторуже поч. Властелиновићке. У вези са Његошевим наслеђством Начелство је кореспондирао и са старијим политичким властима и то у више наврата. То се види и из дописа Начелства упућеног Окружном суду 24. новембра 1849, у коме се, „да би се могло удовољити ранијим наређењима“, тражи обавјештење о току оставинског поступка поч. Властелиновићке, са посебним интересовањем да ли је Његош поднио изјаву о прихватању или одбијању наслеђства.⁷⁹ У свом одговору од 30. новембра на ово посљедње тражење, последије детаљног излагања о току оставинске процедуре, Окружни суд тврди да до 30. новембра 1849. Његош још није поднио своју изјаву о прихватању наслеђства.⁸⁰

У вези са наведеном представком администратора Барбића Окружно начелство је интервенисало код Његоша тек 20. децембра. На ову интервенцију Његош одговара својим дописом од 4/16 јануара 1850, адресираним на окружног начелника Ивачића. У овом одговору он правда Јола Пророковића: „Видим из Вашег почитајемога писма од 20. декембра прошле године да се неправедно жали Спиридон Барбић на Јола Пророковића рад шта Јоле прима доходак с Превлаке с добара усотше Катерине Властелиновића; он то не чини по својој вољи но по мојој наредби“. Занимљив је у овом допису Његошев пријекор: „... завјештала ми је своје малто имуће на Превлаку законитим путем; тако сам разумио да нити је имао разлога, нити се противио реченоме завјештању ни трибунал царски (Врховни суд — Сл. М.), но шта више по својему правосуђу одобрио га је, ради тога Барбића неправедна тужба ништа друго није до једна будалаштина оплетена с лукавством. Ви знате чисто да ја немам на томе цијело и законно право, да ја за то ни главе обратио не бих.“⁸¹

Револтиран Барбићевом тужбом на Пророковића, сигурно мислећи да је потакнута од стране власти, за коју је вјеровао да му је несклона и да настоји да га омета у остваривању наслеђа, Његош је за извјесно вријеме оклијевао да понови наслеђну изјаву. Из одговора Окружног суда од 25. јануара 1850. Среском суду у Шибенику на допис овога, којим су тражена обавјештења о току оставинске процедуре, види се да до овог датума Његош још није био поднио поменућу изјаву.

Тек 3. марта 1850. Његош је, преко Лаза Пророковића, изјавио да у вези са царском одлуком садржаном у декрету Министарства правде од 5. септембра 1849. прихвата наслеђство са

⁷⁹ Исто, бр. 41.

⁸⁰ Исто, бр. 41г.

⁸¹ Исто, бр. 46.

ограничењима утврђеним у одлукама од 23. јуна 1825. и 11. октобра 1845. и да у ту сврху прилаже у оригиналу и у овјереном преводу на италијански језик сљедећи документ:

„Од стране Правитељства црногорскога изјављује се да је Т. Кр. аустријским поданицима слободно, а и унапријед биће им слободно, у Црној Гори получивати наслеђства завјештана и незавјештана, која би се појавила у њихову ползу, без икаквога умањивања или иноземства (*albinaggio*); и обећава се од истога Правитељства држати и набљудавати⁸² допуштење Аустријцима у получавању наслеђства у Црној Гори докле год такова једнака узајимност употребљавана буде у ползу Црногораца у држави аустријској.

Во увјерење чега ово се подписује и печатом потврђује.

Из канцеларије Правитељства црногорскога, Цетиње 10. септемврија 1849.

Печат са натписом: „Правитељствујушчега Сената Црногорскога“

Владика Црногорски и Брдски
П. П. Његош
Секретар Правитеља, Кавалер
Д. Милаковић“.⁸³

Како се види из датума горњег документа (10/22. септембра), његово редиговање је уследило прије формалног саопштавања Његошу одлуке Врховног суда, које је извршено 25. септембра,⁸⁴ што доказује да је Његош и прије формалног саопштења знао за исход своје жалбе. Могло би се претпоставити да је, упоредо са упућивањем жалбе Врховном суду, Његош директно обавијестио бечки двор о ситуацији са његовим наслеђством и тражио интервенцију самог двора. На то уосталом упућује и стилизација образложења одлуке којом се усваја Његошева жалба: „На основу скорашње веома поштоване царске одлуке, достављене од Т. Кр. министарства правде...“. Ако је заиста Његош затражио ову интервенцију, онда је сасвим природно да га је двор одмах по рјешењу његове жалбе о томе и обавијестио. Са овим обавјештењем сигурно му је био саопштен и услов под којим може наслиједити, а то је било и издавање горњег документа. Истина, није искључена могућност да је Његош и из Котора могао сазнати за садржај поменутих одлука Врховног суда прије него му је она формално саопштена.

⁸² Надzirати (руски: наблюдать = мотрити, проматрати, чувати; црквенословенски: набљюсти = мотрити, надzirати, пазити).

⁸³ ДАК — ОС, Е/V/347/1847, бр. 48/3.

⁸⁴ Исто, бр. 39.

Ширина с којом Његош нуди реципроцитет аустријским поданицима не мора се схватити тако што прије редиговања горњег документа Његош, можда, није знао у потпуности под којим условима и како може остварити своје наслједство. Напротив, мислимо да је Његош, пружајући могућност аустријским поданицима да наслјеђују у Црној Гори без „икаквога умањивања или иноземства“, рачунао да ће можда тиме навести на даље попуштање бечки двор. Његоша није много интересовала материјална страна завјештања Властелиновићке, свакако не толико да би га наводила на тако упорно жаљење пред аустријским судовима. Уосталом, материјална вриједност Превлаке није ни заслуживала толико Његошево уплићање. Њега је Превлака интересовала као споменик и симбол прошлости, као сједиште његових далеких претходника, а нарочито као будуће жариште иначе увијек одањих Бокелја тежњама ослобођења и уједињења са Црном Гором. Његош је хтио Превлаку да обезбједи за вјечна времена својим наслједницима на владичанској столици, па зато и у документу од 10/22. септембра 1849. и даје аустријским поданицима право наслјеђивања у Црној Гори без примјене „иноземства“, заправо правне институције „albinaggio“ (од латинског *ius albinagii*; франц. *droit d'aubaine*), која одређује да у случају смрти без директних наслједника (а таквих ниједан владика није могао имати) посједника имовине на територији једне стране државе, његов посјед прелази у руке друге државе, а не у власност државе чији је он поданик. Нудећи толико, а већ успјевши да обори одлуке двају аустријских судова, Његош се вјероватно надао да ће навести Аустрију и на укидање рестрикција из одлуке Врховног суда и тако остварити за себе и за своје наслједнике неограничено и вјечно власништво над Превлаком.

На рочишту од 8. марта 1850. суд је уважио Његошеву поновну изјаву о прихватању наслједства, коју је, како смо видјели, он поднио неколико дана раније (3. марта).⁸⁵ Али и последице прихватања ове изјаве суд је врло споро водио оставински поступак, тако да његов крај Његош није ни доживио. Тек 21. јула 1854. суд је досудио оставину Властелиновићке књазу Данилу, као Његошевом наслједнику, али га је приморао да Превлаку прода у року од двије године.⁸⁶

Нема података из којих би се видјело да се Његош директно интересовао код суда у вези са Превлаком ни за вријеме његовог дужег боравка на Прчању, од краја марта до 8. јуна 1850. године. Уосталом, он је већ тада био озбиљно болестан и био је дошао у Боку ради лијечења. Ево како је Вук Поповић о томе, 24. марта из Котора, обавјештавао Вука Караџића: „Владици црногорском опет се болест навратила, и синоћ је доле дошао да га

⁸⁵ Исто, бр. 48т.

⁸⁶ Исто, бр. 120.

лијечи један овђе ваљани лијечник, који није могао порје на звање његово доћи. С Његуша је кренуо по великој међави, и једва је на ноге сисао. Кад сам га видио преко прада проћи, зачудис сам се његовом умору и блиједоме лицу. Чудо је замишљен, и познао сам да му је ум много уморан. Сврху овога говорио сам с лијечником и рекао ми је колико је сутра да ће му наредити што мање може да чита, пише и да говори, и да не излази из куће нити да много визита приима. Овога пута није му нешто мило остат у Котору, и прекосутра иде у Прчањ стојати“.⁸⁷

У Прчању, у кући Луковића, гдје је некада љетовао и пјевао, Његош је 20. маја по старом календару написао своју опоруку.

Приликом повратка са свог последњег путовања, Његош је 9. августа 1851. био последњи пут у Боки, кроз коју је прошао на путу за Цетиње, гдје је преминуо 19. октобра исте године.

Успомену на Његоша у Боки, поред осталог, данас евоцирају и многе спомен-плоче постављене на кућама у којима је он борао, али најљепше и најрјечитије обиљежје бокелског сјећања на великог pjesника представља његова биста пред жуписком црквом на Прчању.

R É S U M É

Slavko Mijušković

NJEGOŠ ET BOKA

Dans cet article l'auteur parle de relations et de rapports de Njegoš avec Boka et ses habitants dès l'époque de son instruction jusqu'à sa mort.

Durant son instruction à Topla Njegoš a déjà acquis parmi la jeunesse de Boka plusieurs amis avec qui il entretiendra toute sa vie des relations suivies et cordiales. Lorsqu'il a succédé à son oncle il s'appliqua surtout à réveiller les relations et l'amitié avec les habitants de Boka qu'avait créés Pierre I pendant la courte durée de la vie commune du Monténégro et Boka en 1813 et en 1814. Ces relations et cette amitié n'eurent pas uniquement un caractère platonique mais elles reflétèrent des tendances mutuelles (de Njegoš et de Boka) vers une collaboration plus étroite en vue de la réalisation, au moment donné, d'une aspiration toujours active d'habitants de Boka à la délivrance des dominateurs étrangers, et ils voyaient en Njegoš la personne qui s'appuyant sur la Russie sera un jour en état de les libérer et unir avec les Monténégrins. Dans ces raisons se trouve aussi l'explication de fréquentes visites et séjours de Njegoš à Boka que les autorités autrichiennes observaient à contre coeur et qu'ils

⁸⁷ Ристо Ј. Драгићевић, н. д. стр. 170.

eurent soin de tenir loin de lui leurs sujets à Boka. A ce point de vue ils n'eurent que le succès partiel et temporaire car Njegoch était très accueilli par d'éminentes familles patriotiques, orthodoxes aussi bien que catholiques.

Dans cet article — ce qui est d'un intérêt particulier — l'attitude de Njegos, suivant les documents nouveaux jusqu'à présent inconnus, est présentée par rapport à la révolte de Grbalj en 1848.

Enfin, par un legs de la part de Boka à Njegos de presque l'île Prevlaka, l'ancien siège épiscopal de Zeta, est démontré l'application des autorités autrichiennes pour empêcher la réalisation de la propriété sur l'objet légué à cause de son rôle dans le passé en considérant qu'il aurait pu servir comme un point d'appui non seulement religieux mais aussi politique à Boka ainsi qu'aux efforts de Njegos pour assurer à lui-même et à ses successeurs au siège épiscopal la propriété sur Prevlaka.